

BJÖNNBERGET

Härads fjärding, Leksands socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Antagen av samhällsbyggnadsutskottet 2021-05-27

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

**Dalarnas
museum**

BJÖNNBERGET

Härads fjärding, Leksands socken

Leksands kulturmiljöprogram

Långfäbodan för Djura

Författare

Kristoffer Ärnäck

Redaktion

Lars Jönses och Kristoffer Ärnäck

Omslag: Fägatan på den norra delen av fäbodstället.

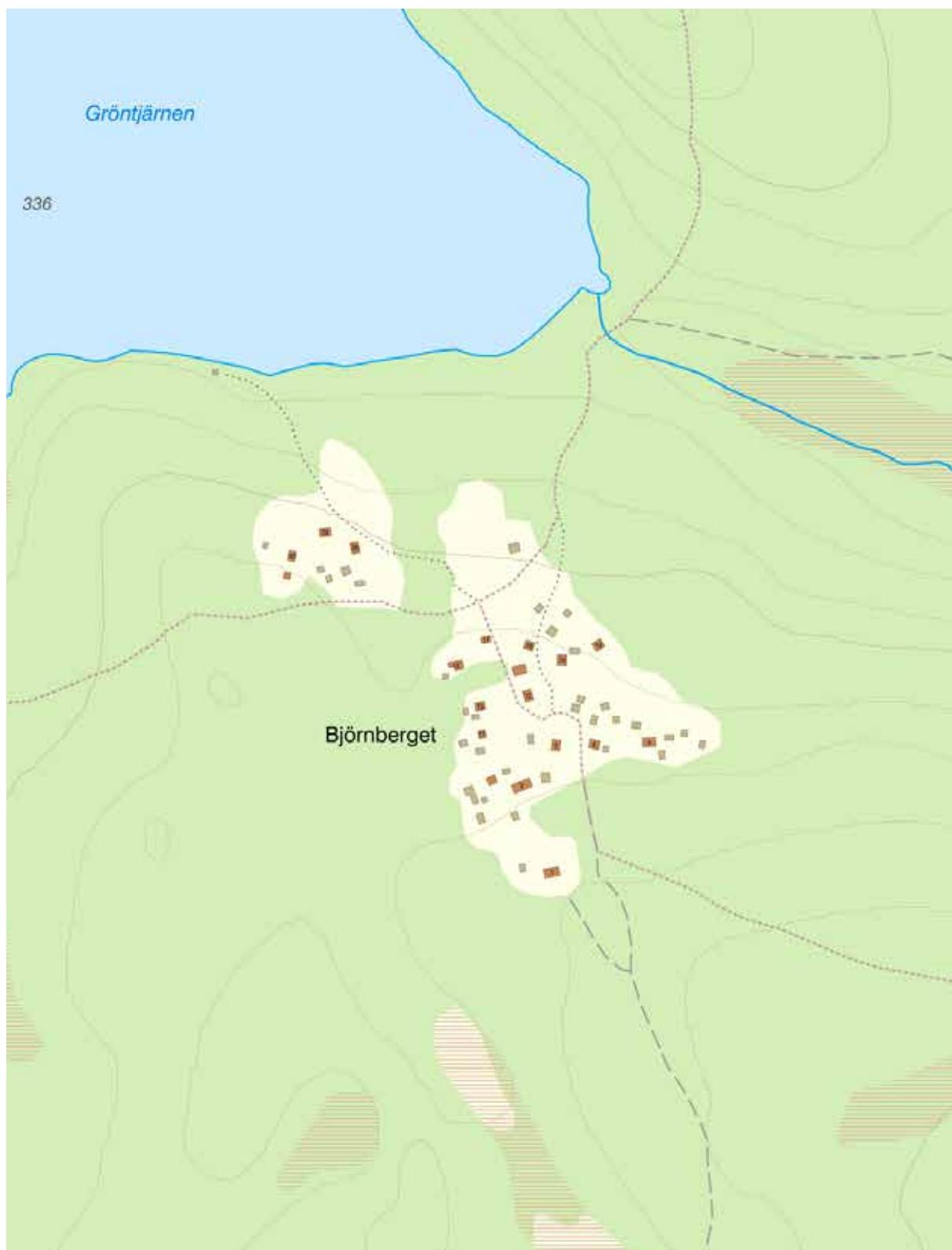
Fotografier och illustrationer: Om inget annat anges, Kristoffer Ärnäck, Dalarnas museum. Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet 12014/00618

© Dalarnas museum 2021

ISSN:

Innehåll

Beskrivning	7
Historik	7
Riksintresse för kulturmiljövården	7
Landskap och placering	7
Byform, gårdsformer och gårdsstrukturer	7
Bebyggelsens huvuddrag	8
Byggnadsdetaljer och material	8
Utmärkande drag	11
Värden	11
Platsnamn	11
Fåbodväsendet	12
Timmerhuskulturen och månghussystemet	17
Låg, tät och ofärgad eller faluröd bebyggelse	18
Värdekarta	19
Vad är ett kulturmiljöprogram?	20

Björnberget ligger i omfattande skogslandskap i den sydvästra delen av Leksands kommun. Fäbodstället nås ej via större vägar, endast via fäbodstigar som sammanlöper inne på fäbodstället. På kartan kallas fäbodstället för Björnberget.

Beskrivning

HISTORIK: Björnberget är ett långfäbodställe i Härads fjärding i Leksands socken. Fäbodstället nyttjades historiskt av bönder ifrån Djura. Björnberget omnämndes i fäbodinventeringen från 1663 under namnet »Grunkiernebodha«. Då brukades fäbodstället av fyra bönder från Djura. Fäbodstället är tillkommet på betesmark som ursprungligen hörde till Djursbodarna och är därför yngre än de sistnämna. Vid storskiftet hade bönder från tre Djurabyar andel i fäbodstället. Det fanns då i allt 98 byggnader på fäbodstället, varav 23 var fäbodstugor. Vid tiden för storskiftet var den öppna fäbodvallen betydligt mer omfattande till sin omfattning. Den sista fäbodvistelsen ägde rum 1949. Fäbodstället ligger i Leksands kommun, som ursprungligen bildades som Leksands landskommun 1863. År 1971 ombildades landskommunen till Leksands kommun. År 1974 uppgick Siljansnäs och Åls landskommuner i Leksands kommun.

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN: W 29 42 Djura, Leksand.

LANDSKAP OCH PLACERING:

- Fäbodstället Björnberget ligger på en stenig norrsluttning mot sjön Gröntjärnen. I söder finns det 382 meter höga Björnberget.
- Björnberget är ensligt beläget i det vidsträckta skogslandskap som utgör den sydvästra delen av Leksands kommun. Fäbodstället ligger mycket nära gränsen till Floda socken i Gagnefs kommun, och närmaste större ort är Dala Floda i sydöst.
- Fäbodstället är beläget på öppen och stenig mark i flackt slutningsläge som omgärdas av skog. Inga vägar förutom små fäbodstigar löper fram till, eller igenom området. Fäbodtomten är rik på lämningar från bland annat äldre fäbodgårdar som idag är övergivna. Där finns även rik växtlighet i form av exempelvis enbuskar och lövträd så som björk, rönn och lönn. Marken genombryts av små och stora stenblock som ofta är täckta med lavar och mossor.
- Björnberget är en ovanligt stor åkerlös långfäbod. Som mest fanns där 25 fäbodstugor, vilket är utmärkande då bebyggelsen på sådana fäbodar sällan uppgått till fler än 10 stugor.

BYFORM, GÅRDSFORMER OCH GÅRDSSTRUKTURER:

- Fäbodstället utgörs av en gles och mångformig klunga av fäbodgårdar med oregelbunden form. I söder finns ett fåtorg med majstångsplats.
- De flesta fäbodstugorna, alltså bostadshusen på fäbodstället, ligger på gårdstun som är inhägnade av gärdesgårdar i trä. I äldre tider var sannolikt fler av gårdarna inhägnade. Gärdesgårdarna bildar tillsammans ett komplext system av fågator och fåtorg i utrymmena mellan

gårdarna. Inga egentligt kringbyggda gårdar förekommer, eftersom ekonomibyggnader så som fåhus och lador antingen ligger i linje med gårdesgårdarna och med öppning ut mot fågator och fåtorg, eller utanför systemet av inhägnader.

- Främst på den västra sidan av fåbodstället finns några fritidshus tillkomna under 1900-talets senare hälft. De flesta av fåbodstugorna nyttjas sannolikt som fritidshus idag.

BEBYGGELSENS HUVUDDRAG:

- Nästan alla äldre byggnader på fåbodvallen är långsmala, i naturligt grånat trä och med sadeltak i en vinkel omkring 30 grader.
- Bebyggelsen är enkel och präglas av småskalighet. Inga byggnader är högre än en våning.
- Vid sidan av själva fåbodstugorna, som ofta är enkelstugor och något större än övriga byggnader och med skorsten, finns en mångfald av olika ekonomibyggnader, också i timmer. Ekonomibyggnaderna är i regel enklare än fåbodstugorna, och saknar ofta skorsten och fönster.
- Fritidshusbebyggelsen utgörs av enklare byggnader, varav vissa är ombyggda äldre timmerstommar och andra är nybyggen med något mer avvikande karaktär, dock fortfarande oftast med grånad träfasad.

BYGGNADSDETALJER OCH MATERIAL:

- I princip samtliga byggnader på fåbodstället förutom enstaka fritidshus är byggda av liggtimmer med blottlagd naturligt grånad färgsättning i såväl stomme, fasader och detaljer. På enstaka fåbodstugor förekommer rödmålade knutskallar. På någon enstaka byggnad förekommer grånad locklistpanel.
- Tak täcks av tegelpannor eller takplåt av olika slag. Beträffande färgsättning på plåt finns allt från stålgrå till tegelfärgad.
- Skorstenar är i lertegel eller gråsten.
- Det vanligt med spröjsade tvålufts träfönster där varje båge innefattar två eller tre lätt stående eller liggande glasrutor. Nästan alla fönster har spröjsar i trä, men det förekommer också enstaka blyspröjsade fönster.
- Beträffande dörrar på bostadshus är enkla bräddörrar vanligast. På ekonomibyggnaderna är ytterdörrar och portar oftast i trä och ålderdomliga och ibland med avancerade smidesdetaljer.
- Farstukvistar till bostadshus förekommer inte egentlig mening annat än som en enkel förlängning av yttertaket över entrén, eller som ett enkelt förtak.

Ålderdomligt timrat fähus i en våning. Liknande fähus var vanliga även i byarna i äldre tider, men har allt sedan 1800-talet senare hälft blivit allt mer ovanliga. Djura S:13.

Karkatäristisk välbevarad fäbodstuga med som är typisk för Bjönnerberget. Stugan står på ett inhägnat gårdstun. Runt om finns fägator. Djura S:18.

Fäbodstuga med skorsten i gråsten. Liknande skorstenar är vanliga i Järna socken, men inte i Leksand. Hedby 22:6.

- Fönster- och dörrromfattningar är enkla, med fyra brädor där sido-brädorna omsluter topp- och bottenbrädorna.
- Många fåbodstugor har fönsterluckor.

UTMÄRKANDE DRAG:

- Många av de äldre fåbodstugorna har skorstenar murade i gråsten, ibland med en enkel utkrågning ovanpå. Skorstenar i gråsten är vanligt i Västerdalarna och särskilt i Järna socken, men förekommer annars sällan i Leksand.
- Många fåbodstugor har en utbyggnad med sluttande pulpettak som löper ut från ena kortsidan. På vissa gårdar nyttjas utrymmet som vedförråd.
- Det finns flera bevarade ålderdomliga fåhus i en våning på fåbodstället. Dessa, tillsammans med många andra ekonomibyggnader, står oftast fritt eller med ingången mot fågator eller fåtorg.

Värden

Nedan beskrivs de värden som byarna bedöms besitta. I detta kulturmiljöprogram beskrivs kulturhistoriska och estetiska värden. Alla värden förklaras i sitt sammanhang, men utefter en förutbestämd grundmall som är lika för varje by.

Platsnamn

Platsnamn är ofta gamla, och med betydelser som är sprungna ur, eller anknutna till platsens specifika historia. Att beakta god ortnamnsredning är lagstadgat enligt kulturmiljölagen. Fåbodstället är beläget på nordsluttningen av ett berg med samma namn och kallas även Gröntjärnsbodarna. Det senare namnet anspelar mot Gröntjärnen, som är en tjärn belägen norr om fåbodstället. På Björnberget, som varit en långfåbod, var skogsbetet mycket viktigt (se nedan). Sysslan var noga uppdelad och utfördes i lag längs förutbestämda betesstråk, så kallade löten eller lötgångar med bestämda vilplatser. I Björnberget finns genom Anna Haag bevarat namnen på 16 närbelägna lötgångar, vilket är ett anmärkningsvärt antal. Namnen på dessa, som beskrivs nedan, är värdefulla eftersom de kan berätta bland annat om fåboddriften på platsen och om hur skogen nyttjades i djurhållningen i äldre tider.

Värden/var varsam med

- Platsnamnen Björnberget och Gröntjärnsbodarna.
- Lötgångarna Nastutjärnsfallet, Sveja, Oppejen, Nyslogen, Vassmyror-na, Öratjärn, Gravtjärn, Gädttjärn, Gysjön, Trång Annas grop, Högs-ovholen, Bästas hol, Blåtjärn, Bordet, Väggen och Trolldalen.

Fäbodväsendet

Med fäbodar menas en bebyggelseenhet belägen på visst avstånd från hemgården, vars syfte oftast var djurhållning med skogsbete och mejeriproduktion. Fäbodväsendet som företeelse har varit etablerat i Dalarna sedan medeltiden. I Leksand finns dock inga i skrift dokumenterade fäbodar från tiden innan 1500-talet.

Det finns flera orsaker till att fäbodväsendet uppstod. De magra jordarna och knappa odlingsförutsättningarna i Övre Dalarna fodrade en kontinuerlig rundflyttning av såväl djur som människor. Betesmarkerna nära hemgården var sällan tillräckliga, och därför skickades djuren på långväga skogsbeten. I takt med att befolkningsökningen och att byarna blev större söktes skogsbete på allt längre avstånd från hemgården, och på så sätt uppstod de avlägsna fäbodställen som kallas långfäbodar. Kvinnor ansvarade ofta för den tunga och arbetsamma fäboddriften, som bland annat innefattade att vaka över djuren under skogsbetet och producera mejeriprodukter så som mjölk, grädde, messmör och ost. På många fäbodställen fanns även inägomark som brukades.

Det finns en mängd olika typer av fäbodar, med olika funktioner och olika geografiska placeringar i förhållande till hemgården. Vissa byar, så som Hästberg och Hisvåla-Grytberg har dessutom både varit en by med bofast befolkning och ett fäbodställe på samma gång. Vissa byar blev senare fäbodar.

Den komplexa sammansättningen av byar och fäbodar är typisk för Övre Dalarna, och återspeglar ett samhälle där knappa förutsättningar för en stor befolkning krävde långtgående uppfinningsrikedom i såväl markanvändning som jordbruksdrift. Berättelser som är anknutna till fäbodväsendet och Övre Dalarnas komplicerade jordbrukssystem är i hög grad relevanta för förståelsen av människors livsvillkor i Leksand i äldre tider. Bjönnerget nyttjades av bönder i Djura-bygden som långfäbod utan åkermark fram tills 1949. Bjönnerget är och har varit ett ovanligt stort fäbodställe i sin kategori, med som mest 25 fäbodstugor, och vid storskiftet under 1800-talets första hälft fanns här 98 byggnader. En normalstor långfäbod utan åkermark hade sällan fler än 10 stugor. Många andra fäbodställen i samma kategori övergavs och ödelades dessutom relativt tidigt, i början av 1900-talet. Bjönnerget kan berätta om det komplexa fäbodsystem som var avgörande för livet i Djura- och Leksands-bygden i äldre tider och har därigenom som helhet mycket högt kulturvärde. Värdet förstärks av att det finns flera välbevarade fäbodgårdar med intakta ålderdomliga detaljer som återspeglar hur bebyggelsen såg ut och nyttjades när fäbodstället fortfarande var i drift. En annan bidragande faktor är det rika kulturlandskap med många lövträd och gamla husgrunder som ligger mitt bland bebyggelsen. Bland annat husgrunderna kan berätta om fäbodställets historiska utbredning geografiskt och befolkningsmässigt. En annan mycket värdefull detalj är att det på fäbodstället finns ett delvis intakt system av gårdsgårdar samt fågator och fåtorg, vilket berättar om hur platsen historiskt nyttjats för djurhållning.

Flera av fäbusen på fäbodstället står med öppningen mot fägator och fätorg. Djura 3:4.

Fägator inhägnade med gärdesgårdar. På fäbodstället finns också, som skimtas mitt i bilden många storvuxna lövträd. Hedby 22:6.

Gammal husgrund antyder placeringen av en nu försvunnen fäbodgård.

Fäbodstuga i två sektioner med grästensskorsten på fäbodgård i söder. Till vänster finns ett ålderdomligt fähus med öppning mot fätorget. Djura 48:4.

Värden/var varsam med:

- Kunskap och förståelse om att Bjönnerberget varit ett fäbodställe som brukats och bebotts under perioder av året historiskt. En konkret manifestation av fäbodställets historiska sammankoppling med Djura är de nuvarande fastighetsbeteckningarna som börjar med Djura och Hedby (Djura X:X osv.). Detta system bör även fortsättningsvis bibehållas med syfte att bevara förståelsen för att fäbodstället nyttjats av byar i Djuraabygden.
- Det befintliga systemet av gärdsgårdar, vilka användes för att hålla djuren borta från tomtmark på väg till skogsbetet.
- Ekonomibyggnadernas placering med ingångar mot fägator eller fätorget eller friliggande utanför de inhägnade fäbodgårdarna.
- Den rika förekomsten av ålderdomliga fähus som nyttjats för djurhållningen.

Ålderdomlig fäbodstuga i timmer med välbevarade äldre dörrar och fönsterluckor. Hedby 22:6.

- Spår av skogsbete så som vallristningar, fästigar och benämningar på lötar (se ovan).
- Förekomsten av lövträd som sälg och rönn samt andra trädslag med avvikande utseende, t ex kandelaberbjörkar eller betade enar. Förr var lövtäkt från främst sälg, rönn och björk nödvändiga tillskott till djurens vinterfoder. Främst sälgen har beskurits/hamlats för att man lättare skulle komma åt/nå samt för att öka mängden skott. Hamlade träd utgör där de finns värdefulla spår av äldre tiders djurhållning.
- Ängsrester. Där det finns inslag av det tidigare så allmänt förekommande markslaget äng/slog är det önskvärt att försöka sköta och hålla öppet.

En timrad lada av hög ålder på norra delen av fäbodstället. Liknande byggnader är omistliga källor till kunskap om timmerbuskulturen i äldre tider. Hedby 24:7.

Timmerhuskulturen och månghussystemet

Från medeltiden och fram till 1900-talet knuttimrades de flesta byggnaderna i Övre Dalarna. Timmerhuskulturen präglas av månghussystemet. Istället för att bygga få och stora byggnader uppfördes många små och funktions specifika timmerbyggnader. Det fanns många sociala och praktiska fördelar med detta. De små byggnaderna var lätta att dela upp och flytta vid arvs kifte. Råvaran fanns tillgänglig i överflöd. De flesta timmerhusen kan uppdelas i kategorierna bostadshus, djurhus, förvaringshus och verkshus. Timmerhusen i Leksand och Övre Dalarna kännetecknas av utformningsmässig enkelhet, högkvalitativt virke och mycket gott hantverk utförande. De flesta husen byggdes av bönder efter gårdens behov, och med tiden utvecklades stor skicklighet i byggandet. Den stora skickligheten ledde till att timringskonsten också utvecklades till en viktig inkomstkälla för de »träkloka« Leksandsbor som begav sig på utsocknes arbetsvandringar. De ålderdomliga timmerhusen är idag en omistlig beståndsdel i vad som gör Leksands byar till speciella och trivsamma livsmiljöer. Här syns det att människor levt under mycket lång tid. Timmerhusen är byggda med omsorg i en lokal tradition som utvecklats och använts under flera hundra år, fram tills industrialismens intåg, mot 1800-talets slut och kring sekelskiftet år 1900. Nästan alla byggnader på Bjönnerberget är timrade och ålderdomliga och utgör en omistlig källa till kunskap och förståelse om timmerhuskulturen i Leksand. På grund av detta har samtliga timmerhus uppförda innan 1949 särskilt kulturvärde. Värdet förstärks av att de ålderdomliga byggnaderna utgör en väsentlig beståndsdel i Leksandsbygdens bebyggelsekaraktär, och ofta är uppförda med en enastående hantverksmässig och utformningsmässig kvalitet.

Enkelstuga

Värden/var varsam med:

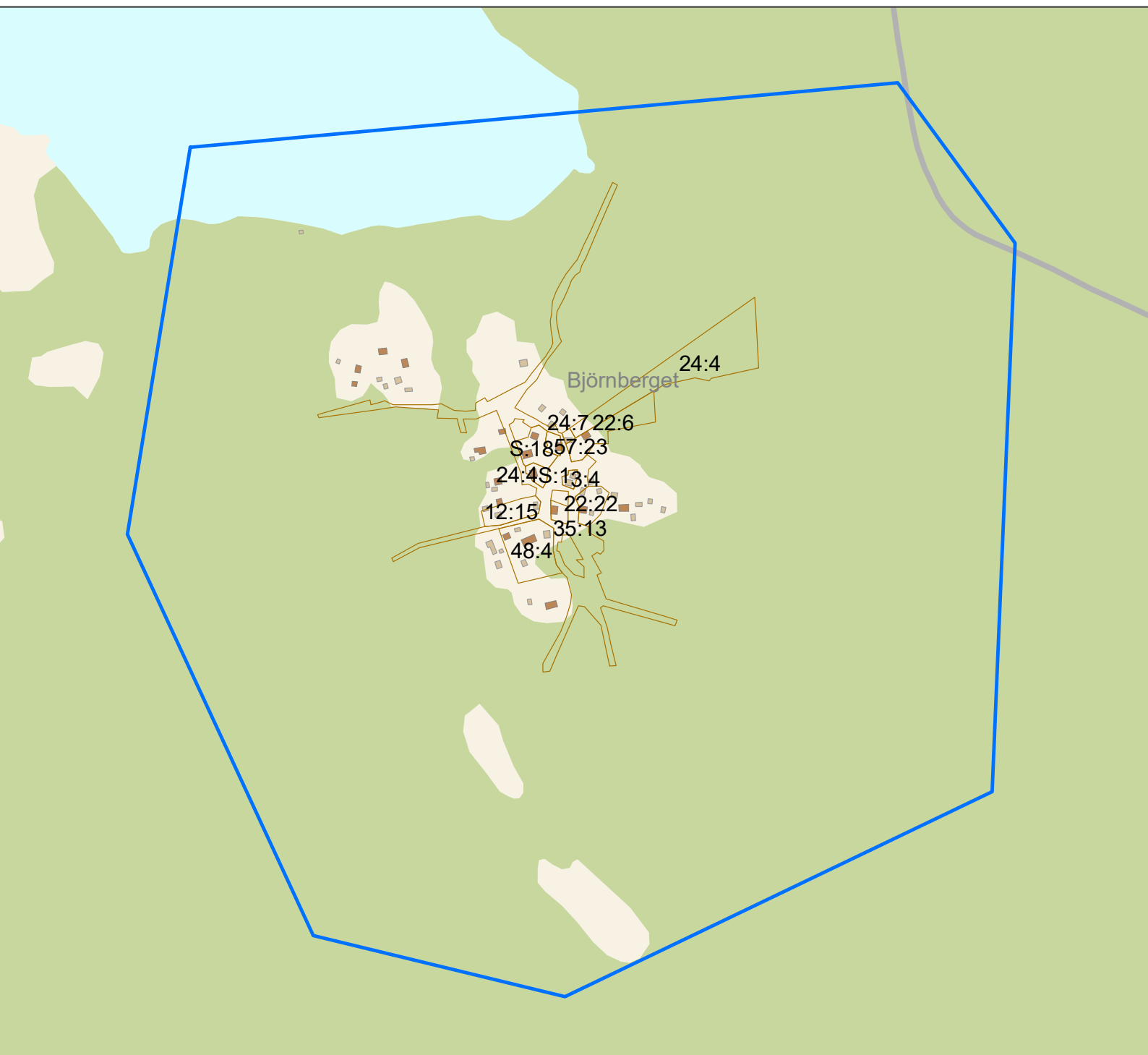
- Att husen är byggda i trä eller knuttimrade, samt att de äldre husen ofta har en genomgående enkel karaktär utan onödiga utsmyckningar.
- Samtliga fäbodstugor uppförda innan 1949. Värdebärande egenskaper är byggnadernas: befintliga timmerstommar; långsmala eller rektangulära form; naturligt grånade färgsättning; befintliga stående locklistpaneler; befintlig fönstersättning; befintliga fönsterkarmar; befintliga fönsterbågar i trä med fasta spröjs av trä eller bly; befintliga fönsterrutor; befintliga dörrar och förtak ovan dörrar; grundmurar med synlig natursten; skorstenar i gråsten; under befintligt takmaterial underliggande trätak; väggfasta bänkar. Några särskilt värdefulla exempel finns på fastigheterna Djura S:18, Djura 57:23, Hedby 22:6, Hedby 24:4, Djura 22:22, Djura 13:13 och Djura 48:4.
- Samtliga knuttimrade ekonomibyggnader – djurhus, förvaringshus och verkshus uppförda innan 1930. Äldre knuttimrade ekonomibyggnader är en omistlig beståndsdel i fäbodarnas karaktär och bör inte flyttas, rivs eller väsentligen förändras. Några särskilt värdefulla exempel finns på fastigheterna Djura S:1, Hedby 24:7, Hedby 22:6, Djura 3:4, Djura 22:22, Djura 12:15, Djura 35:13 och Djura 48:4.

Låg, tät och ofärgad bebyggelse

Även om de äldre husen i Leksand är unika och i sina detaljer bär många olikheter som gör varje gård speciell, finns flera gemensamma nämnare som starkt påverkar bebyggelsens karaktär. Ofta framträder bebyggelsen på fåbodarna som ett gytter av tätt placerade naturligt grånade hus med likartad storlek och form. Det är denna karaktär som kanske starkast kännetecknar fåbodställen, och de aspekter av bebyggelsen som bidrar till denna karaktär är därför särskilt värdefulla. Nästan alla hus i de äldre fåbodklungorna är låga - sällan högre än en våning. Många byggnader har dessutom en långsmal form eller bildar ibland tillsammans långsmala längor. De flesta byggnaderna har också sadeltak med trä, plåt eller tegeltäckning. Att de flesta husen är omålade i trä är också mycket viktigt för bebyggelsens generella karaktär. Beträffande vita och röda detaljer och fasader har detta knappt förekommit på fåbodställen historiskt och bör även idag undvikas om det inte finns dokumenterade spår av att byggnaderna någon gång varit bemålade.

Värden/var varsam med:

- Den sammanhållna byggnadshöjden om högst en våning.
- Att byggnaderna har en långsmal form, eller bildar långsmala enheter.
- Att husen står tätt intill varandra.
- Tegel, plåt och trä som takmaterial, i synnerhet äldre trätak.
- De enhetligt förekommande ofärgade träytorna. Avstå från att rödmåla naturligt grånade timmerhus. Dessa byggnader har en egen karaktär som i sig är värdefull, och som samspelar väl med sin omgivning även utan rödfärg.
- Portlider och dörrar som leder in till gårdstunen.

Värdekartan redovisar en klassificering av miljöer och bebyggelse enligt följande: *Blå områden* markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha särskilt kulturvärde samt större landskapsavsnitt med mycket höga kulturvärden.

Vad är ett kulturmiljöprogram?

Ett kulturmiljöprogram är ett kunskapsunderlag framtaget för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och karaktäristik, utan att dessa vägts mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska en avvägning göras mellan olika allmänna intressen, exempelvis kulturmiljöer eller naturvård, och enskilda intressen, som behovet av en större bostad eller en grannes önskan om utsikt. Det här beskrivs i Plan- och bygglagens (2010:900) andra kapitel. Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har särskilda värden och vad det är som gör området värdefullt förenklas kulturmiljöfrågan i den dagliga handläggningen, men beslutet om vad som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller i ett visst område sker i det enskilda plan- eller bygglovärendet.

Ett kulturmiljöprogram kan innehålla beskrivningar av de kulturhistoriska värden som finns hos en byggnad eller en plats. Ett kulturmiljöprogram kan också beskriva miljöns historia, utveckling, nyttjande genom tiden och vilka delar och karaktärsdrag som finns kvar i området idag.

Avsikten är inte att kulturmiljöprogrammet ska vara en ”våt filt” över bebyggelsen, utan snarare att det ska vara ett verktyg för hur kommunen och fastighetsägare ska kunna använda, utveckla och tillvarata kulturmiljön för att skapa en attraktiv kommun och livsmiljö.

Kulturvärden

En kulturmiljö är sammansatt av en mängd egenskaper. En egenskap kan exempelvis vara en byggnads material, byggnadshöjd, fönstersättning, färg eller namn.

En egenskap är aldrig automatiskt värdefull. Ett värde tillskrivs alltid en miljö av olika människor i vår samtid. Personer med olika kompetenser och intressen tillskriver miljöer olika typer av värden. En byggnadsantikvarie kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom den kan utgöra ett slags fysiskt källmaterial som berättar om det förflutna. Samhället kan använda sådana miljöer för att förmedla och konkretisera berättelser om vår historia och på så vis ge människor bättre möjligheter att förstå sin samtid. En arkitekt kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom dess olika arkitektoniska parametrar skapar en vacker och trivsamt livsmiljö. En person kan också bedöma att en plats är värdefull eftersom hen har många minnen kopplade till den.

Det är väldigt viktigt att tydliggöra varför en egenskap tillskrivits ett värde och av vem. Då blir det möjligt att senare följa upp på väderingen och förstå varför den är gjord.

Vad och hur har vi bedömt?

I detta kulturmiljöprogram bedöms kulturhistoriska och estetiska värden, samt delvis även sociala värden. Begreppen förklaras i sitt sammanhang nedan. Alla värderingar är skrivna och utförda av byggnadsantikvarier vid Dalarnas museum. Begreppet kulturvärde används för att beskriva den sammantagna bedömningen mellan dessa tre värdeaspekter.

Stall av variant som är vanligt förekommande på Djurabyarnas fäboddar. Byggnader så som denna är omistliga källor till kunskap om timmerhuskulturen i Leksand i äldre tider. De bidrar också till fäbodställets unika och ålderdomliga karaktär. Hedby 24:7.

Kulturhistoriska värden

Miljöer, platser och byggnader med kulturhistoriska värden bär på berättelser om det förflutna som av olika anledningar bedöms vara viktiga för vår samtid – eller att bevara för framtiden. I arbetet med Leksands kulturmiljöprogram har berättelserna om det äldre bondesamhället, timmerhuskulturen, turismen i Leksand och industrisamhället bedömts som särskilt viktiga. De värderingar som finns listade i rapporterna och på hemsidan utgår ifrån bedömningar om hur olika platser, miljöer eller byggnader återspeglar olika aspekter av dessa berättelser. På platser där andra intressanta berättelser tydligt framträder har även dessa medtagits i bedömningen av byns olika värden. Det kan exempelvis beröra anknytningar till välkända historiska personer eller lokala traditioner som är särskilt viktiga för en specifik by. I Leksands-Noret återspeglas delvis andra berättelser än i byarna, varför bedömningsgrunderna där skiljer sig från byarna. Miljöer och byggnader som inte förändrats nämnvärt under de senaste 40-50 åren värderats generellt högt i detta kulturmiljöprogram. Detta beror på att ovannämnda berättelser mer tydligt kan utläsas ur de miljöer som inte nämnvärt förändrats under senare tid.

Estetiska värden

Miljöer, platser och byggnader med estetiska värden bedöms ha stora utseendemässiga och upplevelsemässiga kvaliteter idag. Det kan röra sig om byggnader som är uppförda med stor hantverksmässig skicklighet och högkvalitativa material, landskapsrum där bebyggelsen och landskapet tillsammans bildar trivsamt eller miljöer som är synbart gamla och bär många spår av tidens tand. Bedömningen av estetiska värden har utförts av Dalarnas museums byggnadsantikvarier och har i första hand gått ut på att fånga upp och värdesätta landskapets och byarnas unika karaktär beträffande färgsättning, volymer, former och placering i landskapet. Landskapets karaktär berättar oftast en viktig berättelse och har därför kulturhistoriska likväl som estetiska värden. Den värderingstext som i rapporter och bykaraktäriseringar benämns Låg, tät, faluröd eller ofärgad bebyggelse är den enda som helt och hållet utgått ifrån en estetisk bedömning av byarna.

Sociala värden

Miljöer, platser och byggnader som väcker känslor och är betydelsefulla för grupper eller enskilda personer har sociala värden. I detta kulturmiljöprogram har sociala värden endast undersökts översiktligt genom ett inledande församråd där allmänheten fått möjligheten att lämna in förslag till miljöer att ta med i kulturmiljöprogrammet. Vi har i största möjliga mån bejakat dessa förslag i inventeringsarbetet, och tagit med miljöer som framträtt i församrådet när vi besökt aktuella byar och platser i inventeringsarbetet.

Biologiskt kulturarv

Enkelt uttryckt är biologiskt kulturarv natur som berättar om kultur. Allt från enskilda träd till hela landskap kan berätta historien om den mänskliga närvaron. Eftersom berättelserna förmedlas av något levande ligger det i sakens natur att det biologiska kulturarvet befinner sig i ständig förändring- det kan vara kortlivat men kan också fortleva i århundraden.

Biologiskt kulturarv är resultatet av människans möte med det levande i naturen. Genom att förstå detta möte kan vi förklara det vi ser i landskapet och visa vad som behövs för att ta vara på olika värden i landskapet.

Det biologiska kulturarvet kan handla om enskilda träd och buskar som formats av människan, som träd som planterats i en allé eller hamlats för att lövet ska kunna användas som foder till djuren. Det kan även vara större landskap, som fåbodvallen med hackslog, med den omgivande skogen som brukats för bete och där vallkullorna gjort ristningar i träden där de rastat. Det kan även vara det brukade landskapet runt och inne i byn, med ängs- och åkermarker.

Ekonomiska värden

Miljöer med kulturvärden kan ha högre ekonomiska värden i jämförelse med andra miljöer. Exempelvis kan verksamheter så som ett kaféer eller butiker nyttja byggnader eller miljöer med kulturvärden i sin marknadsföring för att

locka kunder och profilera sin verksamhet. Dalarnas unika natur- och kulturlandskap med byar, gårdar och byggnader är också en viktig ekonomisk resurs inom besöksnäringen. Antingen indirekt i förhållande till annan verksamhet eller direkt som ett besöksmål. Byggnader med kulturvärden kan även vara en reell ekonomisk resurs för privatpersoner. En studie från Kulturmiljö Halland har visat att människor i Halland historiskt varit benägna att betala i snitt 7% mer i förhållande till förväntat mark-nadsvärde för byggnader som bedömts ha kulturvärden. Undersökningen baseras på en jämförelse av kö-pesumman delat på taxeringsvärde (K/T-talet) mellan byggnader med kulturvärden och byggnader utan kulturvärden.

Fastighetsbeteckningar och GDPR

I kulturmiljöprogrammet anges fastighetsbeteckningar för att visa på var det finns värden, i exempelvis en miljö eller byggnad. Fastighetsbeteckningar kan anses vara personuppgifter.

För att behandla personuppgifter i kommunens verksamhet måste dataskyddsförordningen (GDPR) följas vilket betyder att det ska finnas stöd i en av de rättsliga grunder som återfinns i GDPR. För att använda fastighetsbeteckningar i kulturmiljöprogrammet hänvisas till GDPR:s artikel 6.1.e, att behandlingen är nödvändig för att utföra en uppgift av allmänt intresse eller som ett led i kommunens myndighetsutövning. Uppgifter av allmänt intresse enligt artikel 6.1.e. ska exempelvis ha stöd i lag eller annan förordning. Obligatoriska uppgifter som ålagts kommuner att utföra, exempelvis bygglovgivning, översiktsplanering och detaljplanering enligt plan- och bygglagen, är av allmänt intresse. För att kunna ta väl avvägda beslut i bygglov och detaljplanering men även för att allmänheten ska kunna följa plan- och bygglagen även i de fall det inte krävs myndighetsutövning (exempelvis bygglov), behövs bra kunskapsunderlag kring kulturmiljöns värden och var de återfinns, geografiskt. Relevanta lagrum återfinns i plan- och bygglagen:

- 2 kap 3 § om att planläggning ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena,
- 2 kap 6 § om att planläggning, bygglovgivning och även vid åtgärder som inte kräver lov, ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till bl.a. kulturvärdena på platsen,
- 4 kap 16 § om reglering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i detaljplan,
- 8 kap 13 § om förbud mot förvanskning av en byggnad som är särskilt värdefull,
- 8 kap 14 § om att underhåll ska göras varsamt så att byggnadsverkets kulturhistoriska värde bevaras och

- 8 kap 17 § om att ändring och flyttning av byggnad ska göras var-
samt så att dess kulturhistoriska värden tas tillvara.

För att enkelt och exakt ange läge är det mest lämpligt att använda fastig-
hetsbeteckningar, som sällan ändras och när de ändras så kan deras historiska
utsträckning spåras i Lantmäteriets förrättningsakt.

Fäbodgård där byggnaderna uppförts eller konverterats till fritidshus under 1900-talet. Djura 12:15.

Nästan alla hus på fäbodstället är i timmer och naturligt grånade. Djura 35:13.

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

 **Dalarnas
museum**